

- Tomilenko, L.M.** (2015). Terminolohichna leksyka v suchasniy leksykohrafiyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy. Ivano-Frankivsk: Foliant. **10.**
- Shevtsov, A.H.** (2008) Do pytannia pro poniatiyno-terminolohichne pole reabilitolohiyi. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova, Seriya 19. Korektsiyna pedahohika i psykholohiya. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 9, 139-147. **11. Shevtsov, A.H.** Osvitni osnovy reabilitolohiyi. Kyiv: MP Lesia, 2009. – 484 p. **12.** American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD). https://en.wikipedia.org/wiki/American_Association_on_Intellectual_and_Developmental_Disabilities. **13.** International Standard Classification of Education (ISCED). http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm. **14. Kode, K.** Elizabeth Farrell and the History of Special Education. Council for Exceptional Children, 2017. 88 p. **15.** National Association of Special Education Teachers (NASSET). <https://www.naset.org/index.php?id=speciallaw01>. **16. Ware, L.** (2011). Disability Studies. Encyclopedia of Diversity in Education. J.A. Banks (edit.) Thousand Oaks, CA: Sage. P. 658-662.

Received 12.03.2019

Accepted 12.04.2019

УДК: 376.1-056.2/.3:373.3/.5

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.340-350

В.М. Шевченко

shevchenko_volodumur@ukr.net

СИСТЕМА КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОЛЬЩІ (1991 - 2018)

Відомості про автора: Шевченко Володимир Миколайович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, докторант Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, Україна. Коло наукових інтересів: історія сурдопедагогіки, освіта та реабілітація дітей з порушеннями слуху, кохлеарна імплантація, раннє втручання. Email: shevchenko_volodumur@ukr.net

Contact: Shevchenko Volodymyr, candidate of pedagogical sciences, senior researcher, doctoral student of the Institute Special Pedagogics and Psychology named Nikolai Yarmachenko, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Circle of scientific interests: history of

surdopedagogy, education and rehabilitation of children with hearing impairment, cochlear implantation, early intervention. Email: shevchenko_volodumur@ukr.net

Шевченко В.М. Система корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в Польщі (1991 - 2018). У статті автором розглянуто систему корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в Польщі в посткомуністичний період. Автором здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку цієї системи. Висвітлено розвиток, особливості удосконалення і реформування системи освіти дітей з інтелектуальними порушеннями в Польщі починаючи з 90 років ХХ століття. Переважно в цей період відбулися важливі зміни в розумінні сутності порушень інтелектуального розвитку, у ставленні до людей з особливими потребами, у сприйнятті їхнього потенціалу розвитку та можливості жити гідно. Це мало безпосередній вплив на організацію системи догляду та освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Стаття може слугувати вказівником до пошуку оптимальних шляхів трансформації системи спеціальної освіти в Україні, соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями, їх інтегрування у суспільство. Перспективи подальших розвідок полягають у пошуку взаємодії систем спеціальної та інклюзивної освіти.

Ключові слова: корекційно-реабілітаційна допомога, інтелектуальні порушення, діти з особливими потребами, спеціальна освіта, реформування освітньої галузі, інтеграція, соціалізація, нормативно-законодавча база.

Шевченко В.М. Система коррекционно-реабилитационной помощи детям с нарушением интеллектуального развития в Польше (1991 - 2018). В статье автором рассмотрена система коррекционно-реабилитационной помощи детям с нарушениями интеллектуального развития в Польше в посткоммунистический период. Автором осуществлен историко-педагогический анализ развития этой системы. Освещены развитие, особенности совершенствования и реформирования системы образования детей с интеллектуальными нарушениями в Польше начиная с 90 годов ХХ века. Преимущественно в этот период произошли важные изменения в понимании сущности нарушений интеллектуального развития, в отношении к людям с особыми потребностями, в восприятии их потенциала развития и возможности жить достойно. Это имело непосредственное влияние на организацию системы ухода и образования детей с нарушениями интеллектуального развития.

Статья может служить указателем к поиску оптимальных путей трансформации системы специального образования в Украине,

социализации детей с интеллектуальными нарушениями, их интеграции в общество. Перспективы дальнейших исследований заключаются в поиске взаимодействия систем специального и инклюзивного образования.

Ключевые слова: коррекционно-реабилитационная помощь, интеллектуальные нарушения, дети с особыми потребностями, специальное образование, реформирование образования, интеграция, социализация, нормативно-законодательная база.

The author reviews the system of correctional and rehabilitation care for children with intellectual disabilities in Poland during the post-communist period. The author carried out a historical and pedagogical analysis of the development of this system. The development, peculiarities of the improvement and reforming of the education system for children with intellectual disabilities in Poland are covered. The study begins with 90 years of the twentieth century.

In Poland, during this period, measures were taken not only to preserve the experience of special education. They were aimed at its reform, the development of modern work technologies, the creation of conditions for the implementation of the right of children with intellectual disabilities to study in inclusive institutions, the content and forms of training.

At the end of the twentieth century, according to the reform of education, Polish legislation gave children with disabilities the same rights as children without disabilities.

Thus, the modernization of education in Poland was aimed at democratization and humanization. This requires the introduction of innovative technologies in the education of children with intellectual disabilities. The purpose of special education in Poland is to ensure the full and dignified life of such persons, their preparation for life in society, inclusion in social relations.

Such children may also be in a new, more progressive form of education – inclusive. However, the introduction of inclusive education did not mean reducing the existing system of specialist facilities for such children in Poland.

The article may serve as a point of reference for finding the best ways of transforming the system of special education in Ukraine. It is also important for the socialization of children with intellectual disabilities and their integration into society. Prospects for further exploration are to find the interaction between special and inclusive education systems.

Keywords: correctional and rehabilitation aid, intellectual disabilities, children with special needs, special education, educational reform, integration, socialization, normative-legislative base.

Постановка проблеми. Інтегрування національної системи освіти до європейського й світового освітнього просторів робить освіту однією із найважливіших напрямів державної політики України. Ринкова економіка та демократична система соціально-політичного розвитку висувають нові вимоги до системи освіти, зокрема, до освіти осіб з особливими потребами [2, с. 7]. Перед державою гостро постає питання про забезпечення рівних прав і можливостей дітей з особливими потребами в новій соціальній ситуації, умов для їх успішної інтеграції в суспільство [1, с. 273]. Тому існуюча система спеціальної освіти потребує якісних змін. Для їх розуміння звернемось до досвіду Польщі в галузі спеціальної освіти.

Соціальний статус та сприйняття суспільством людини з порушеннями інтелекту в Польщі змінювалися протягом тривалого часу неодноразово. Це відбувалося завдяки розвитку освіти, медицини, вдосконаленню способів розуміння самої інвалідності та надання їй певного значення в індивідуальній і соціальній перспективі. Така зміна призводила до переходу від ізоляції та сегрегації до інтегрування та інклюзії, від недооцінки потенціалу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, участі у суспільному житті до функціонування у відкритому та стандартизованому середовищі, створення можливостей для їх розвитку та самовизначення [8, с. 5).

У кінці ХХ століття Польща позбулася комуністичного панування і самостійно обирала шлях розвитку своєї освіти. Це стосувалося і системи спеціальної освіти, в т.ч. й для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

В цей час в Польщі тривала дискусія щодо поглядів на форми освіти, виховання, підтримки та послуги, необхідні для людей з порушеннями інтелектуального розвитку. Все залежало від політичних, економічних чи соціокультурних факторів країни в даний період. В нових умовах, в яких перебувала країна, відкрилися широкі можливості для системного реформування всієї системи освіти, вивчення та залучення кращих напрацювань провідних країн світу, розширення освітніх центрів і закладів, форм надання допомоги таким дітям. Навчання та виховання означених дітей продовжувала забезпечувати держава, яка взяла їх під свою опіку після Другої світової війни. Проте, в цей час широкого поширення набув педагогічний та батьківський рух, який мав досвід, знання та бажання допомагати таким особам. Вони підтримували в країні процес змін не лише щодо опіки і сприйняття суті таких осіб, а й сприймаючи можливості розвитку та взаємодії, здатність до їх навчання і виховання. Прийняті законодавчі рішення, відповідно до реформи освіти, мали користь в межах всієї країни, а також сприяли створенню нових структур і ресурсів, нового розуміння цієї проблеми [8, с. 5-6).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спеціальної освіти в напрямку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку другої половини XX-початку XXI століття цікавили багатьох польських вчених, а саме: А. Antonik, М. Balcerek, В. Bartoń, Н. Borzyszkowska, S. Caputa, S. Dziedzic, М. Grzegorzewska, J. Hellman, К. Kirejczyk, J. Kulbaka, Е. Kulesza, М. Parchomiuk, Z. Sękowska, М. Stefanowska, J. Wyczesany та інші.

Метою статті є висвітлення реформування та вдосконалення системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в Польщі в посткомуністичний період (1991 – 2018 рр.).

Виклад основного матеріалу. Отримавши політичну незалежність, Польща в галузі освіти стояла перед суттєвим вибором: що робити із системою освіти, яка була подібною до радянської – докорінно реформувати чи відкинути і будувати нову систему, відповідно до кращих європейських зразків?

Це питання було досить суттєвим і нагальним, адже в останній період існування Польської народної республіки в країні діяла значна кількість закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, а саме: 32 спеціальні дитячі садки з 723 дітьми, 428 спеціальних навчальних центрів на 24 тисячі дітей, 452 початкові школи спеціального призначення для дітей з легкими порушеннями розумового розвитку (58 тис. учнів), 91 школа для дітей із середньою та тяжкою інвалідністю (від 5,5 тис. учнів), 222 професійно-технічних навчальних заклади для молодих людей з незначною розумовою відсталістю (21 тисяча учнів) та 13 професійно-технічних навчальних закладів із 500 студентами. Міркувати було над чим, адже новій владі у спадок дісталася велика, розгалужена та чітко диференційована система спеціальної освіти, а також глибока загальноекономічна криза в країні [6, с. 55-56).

В цей період проводилися освітні конференції, семінари, круглі столи, на яких відбувалися обговорення та глибокі дискусії щодо майбутнього польської освіти, в т.ч. і спеціальної. Це призвело до багатьох демократичних змін у наступні роки, що викликало глибокі зміни в польській системі спеціальної освіти [6, с. 56).

Фахівці дійшли висновку, що спеціальна педагогіка у своїх основних припущеннях не відрізняється від педагогіки для нормотипових дітей. Специфіка навчання та виховання дітей з інвалідністю обумовлена лише особливостями та потребами таких дітей, тому для них потрібні відповідні методи навчання і виховання [4, Електронний ресурс. Режим доступу: edukator.org.pl/2003a/rys/rys.doc].

В цей період звучало багато критики, спрямованої, насамперед, до державних інституцій. Вона була проявом на зародження діяльності

людей, які були залучені до питань навчання, виховання та опіки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Було виявлено низку зловживань і порушень, які стали предметом соціальних дебатів та наукових міркувань, що призвели до розробки концепції «загальної інституції» [8, с. 6-7).

Окрім форм викладання та підвищення рівня осіб з інвалідністю, які розвивалися протягом десятиліть, все більш популярною ставала модель інтеграційної освіти. Польські освітяни та науковці справедливо припускали, що догляд за дитиною не повинен припинятися після закінчення нею початкової чи середньої школи, а повинен бути продовжений у наступні роки. Таким чином, були створені нові форми опіки, догляду, навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Співробітництво між урядовими та неурядовими організаціями щодо розвитку допомоги таким дітям стало більш інтенсивним. Так, наприкінці ХХ століття в польських неурядових організаціях, які опікувалися дітьми-інвалідами, працювало близько 5 тисяч осіб [6, с. 56).

Загалом, протягом ХХ століття в Польщі відбулися важливі зміни в розумінні сутності порушень інтелектуального розвитку, у ставленні до людей з особливими потребами, у сприйнятті їхнього потенціалу розвитку та можливості жити гідно. Переважна частина таких змін в розумінні відбулася в останній період ХХ століття. Це мало безпосередній вплив на організацію системи догляду та освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Такі зміни можна викласти наступним чином:

Зміни у розумінні сутності розумової відсталості:

- від статичної категорії до динамічної категорії,
- від розумової відсталості як ознаки (сталості) до того, що вона вважається умовою, яка може змінюватися,
- від розумової відсталості, яка постійно приписується людині, до можливості вийти за межі інвалідності (критерії визначення),
- від однофакторної етіології (ушкодження мозку) до багатофакторної етіології,
- від узагальнених суджень щодо труднощів у вирішенні проблем до труднощів, з якими зустрічається людина в даній ситуації в даний момент;

Зміни у ставленні до людей з розумовою відсталістю:

- від трактування як об'єкта до суб'єктивності (динамізація – це перемога особи з інвалідністю над роботою над собою, вона активно залучає цю особу до процесу реабілітації. Суб'єктивність передає відповідальність за себе інваліду).
- від фокусування на порушеннях до пошуку сильних сторін,

- від здійснення різних функцій до зміцнення механізмів самореабілітації,
- від чітких обмежень у функціонуванні особи з інвалідністю в навколишньому середовищі до усунення бар'єрів і труднощів, з якими вона може зіштовхнутися в навколишньому середовищі;

Зміни в реабілітації та освіті осіб з розумовою відсталістю:

- від розвитку компенсації за порушення до гуманістичної освіти,
- від пошуку різноманітних можливостей до сприйняття спільних функцій,
- від ізольованого навчання до інклюзивної освіти за місцем проживання,
- від виховання за межами сім'ї до виховання в сім'ї та підготовки до самостійного життя,
- від дій, спрямованих на індивідуальну терапію, до сімейної терапії,
- від дій, орієнтованих на студента і молодого дорослого на терапію для людини від народження до старості,
- від соціально залежної людини до незалежності та виконання власних життєвих цілей [7, с. 32-33).

В цей час в Польщі тривали два процеси – нормалізація та деінституалізація. Вони між собою тісно пов'язані, хоча нормалізація концептуально ширша. Ці процеси також мали значний вплив на розуміння та реформування системи спеціальної освіти, в т.ч. і для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку [8, с. 6).

У липні 1991 року в Польщі було створено Державний фонд реабілітації інвалідів (PFRON). Він був створений для фінансової підтримки діяльності органів місцевого самоврядування у сфері реабілітації, навчання та зайнятості, а також для подолання різних бар'єрів, які негативно впливають на повсякденне життя людей з особливими потребами. Також були створені Управління Урядового уповноваженого та команди фахівців у гмінах та воєводствах для обліку і оцінки стану осіб з інвалідністю, в т.ч. й порушеннями інтелектуального розвитку [6, с. 56).

Оновлена Конституція Польщі 1997 року гарантувала право на освіту дітям з інвалідністю, ст. 69 якої передбачає, що органи державної влади забезпечують інвалідам допомогу в отриманні освіти, проживанні, адаптації до праці та соціальній комунікації. Також Конституція забороняє дискримінацію у доступі до освіти [6, с. 56).

У сфері освіти та догляду за дитиною з інвалідністю Польща стала співдоповідачем та підписантом багатьох міжнародних угод. Однією з них стала Хартія прав інвалідів, яку Сейм Республіки Польща прийняв 1 серпня 1997 року. У ст. 1 зазначено, що інваліди мають доступ до товарів і послуг, що дають можливість повної участі в суспільному

житті, доступу до медичної допомоги, ранньої діагностики, реабілітації та консультування, спеціалізованої допомоги та ринку праці «відповідно до кваліфікації, освіти та можливостей» [6, с. 56). Таким чином, наприкінці XX століття освітнє законодавство Польщі надало дитині з інвалідністю переважно такі ж права, які мають всі інші діти.

В цей час в країні відбувалися інтеграційні процеси. На цьому етапі важливим стало створення інклюзивної школи на нових засадах (інклюзія в Польщі діє з 60-х років XX ст.), проектування перспективного плану реформування школи в контексті реалізації інклюзивної освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Це потребувало значного періоду часу, у процесі якого пріоритетні напрями діяльності школи, мета й модифікації були узгоджені й одногосно прийняті всіма органами влади, громадськістю та батьками [3, с. 18]. Проте, запровадження інклюзивної освіти відбувалося паралельно зі збереженням та реформуванням спеціальної освіти відповідно до вимог часу, в т.ч. і для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Таке становище відповідало баченню і бажанню засновниці спеціальної освіти в Польщі Марії Гжегожевській. Ще у першій половині XX століття найважливішою метою спеціальної освіти вона вважала «реабілітацію дітей з порушеннями розумового розвитку, що розуміється як відновлення особистості будь-яким способом, досягнення почуття нормальності, вдосконалення її та озброєння знаннями і навичками соціально корисної роботи, що дозволяє приєднатися до навколишнього життя» [5, с. 52].

До початку XXI століття в Польщі основним і часто єдиним методом вивчення ступеня психічного розвитку дітей був тест на вимірювання рівня IQ. На даний час ця методика зазнала значних змін: відбувається проведення комплексного типу діагностичних тестів, включаючи також показники соціальної зрілості (наприклад, шкала Dolla), тести на моторну придатність, випускні тести, тести професійні придатності та проєкційні тести, які застосовуються до нових груп дітей з інвалідністю. Отримані результати переважно зображують у вигляді психограм, тобто психологічних профілів [4, Електронний ресурс. Режим доступу: edukator.org.pl/2003a/rys/rys.doc].

На сьогодні триває удосконалення методів діагностики шляхом визначення потреб і здібностей осіб з порушеннями інтелектуального розвитку з метою створення оптимальної структури спеціальної освіти [4, Електронний ресурс. Режим доступу: edukator.org.pl/2003a/rys/rys.doc].

Від початку XXI століття в Польщі активно розвивається система раннього втручання. Закон про раннє втручання був прийнятий 2001 року. Раннє втручання здійснюється спеціалізованими клініками та центрами раннього втручання, які, переважно, засновуються та

керуються неурядовими організаціями, серед яких провідну роль відіграє Polskie Stowarzyszenie Osób z upośledzeniem umysłowym (PSOUU) [7, с. 33).

Варто також зазначити законодавчий шлях реформування польської системи освіти, в т.ч. і спеціальної. Правові акти, що регулюють послуги з догляду та освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку:

1991 – Закон про освіту від 7 вересня з подальшими правками та законодавчими актами регулює діяльність спеціальної освіти для дітей та молоді з легкою, середньою та важкою розумовою відсталістю. Також Закон містить положення, яке дає право особам з інвалідністю навчатися у всіх типах шкіл та на індивідуальній формі навчання [6, с. 56).

1993 – Директива 29, видана Міністром національної освіти 4 жовтня (Про догляд за дітьми-інвалідами, їх освіту в загальних та інтегрованих державних дошкільних закладах, школах і центрах, а також про спеціальну освіту), забезпечує догляд та виховання дітей з інвалідністю в загальних та інтегрованих центрах. Також вона дозволяє різним суб'єктам господарювання та приватним особам керувати такими закладами.

В цей час відбувається активне збільшення кількості неурядових організацій, що надають підтримку інвалідам, розширюється інтегрована форма освіти, збільшується частота вибору інтегрованого закладу, а також відбувається збільшення соціального сприйняття осіб з інвалідністю.

1994 – Закон про охорону психічного здоров'я від 19 серпня 1994 року. Він дає підстави для створення неpubлічних, спеціалізованих центрів недержавної форми власності.

В цей період починають діяльність перші центри раннього втручання, центри діяльності для дітей, молоді та дорослих, які страждають на порушення інтелектуального розвитку, а також для людей з комплексними порушеннями. Вони надають комплексу терапію та соціальну реабілітацію. Їх засновниками є фахівці або активні батьки, які пройшли відповідне навчання та підготовку за межами Польщі.

1996 – Поправка до Закону про систему освіти від 1 січня 1996 передбачає обов'язкову освіту для дітей та молоді з глибокими психічними порушеннями.

1997 – Закон про професійну та соціальну реабілітацію і працевлаштування осіб з інвалідністю від 27 серпня 1997 року передбачає створення професійних семінарів для всіх людей з особливими потребами, в тому числі й тяжкою формою інвалідності. Так, 2002 року Польською асоціацією осіб з психічними порушеннями було проведено п'ять таких семінарів. Практичні заняття мали на меті забезпечення зайнятості та підготовку таких осіб до життя у відкритому середовищі.

Ці семінари є унікальною можливістю і єдиною формою професійної спроможності для людей з особливими потребами вийти у відкрите середовище після праці в захищених майстернях або кооперативах інвалідів, як це було за комуністичного панування.

2001 – Закон про систему освіти передбачає організацію раннього втручання в загальні та спеціальні дошкільні установи та школи з моменту виявлення інвалідності [7, с. 32-33).

2001 – Закон про освіту передбачає, що переважна більшість фінансових ресурсів, які передаються на освіту, надходять з державного бюджету у формі освітніх субсидій [6, с. 57).

Це були основні докорінні зміни в системі спеціальної освіти Польщі. Певні законодавчі та нормативні акти, які регулюють ту чи іншу сферу спеціальної освіти продовжували видаватись і надалі, але вони ґрунтувались на основі вже прийнятих законів.

Наразі в Польщі відбувається моніторинг та аналіз результатів освітніх реформ за пройдені два десятиліття. Відповідно до зроблених висновків, відбувається перегляд та напрацювання Концепції розвитку освіти, в т.ч. і спеціальної, на найближчі 20 років.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можемо зробити висновок про те, що протягом останньої чверті ХХ століття в Польщі відбулися важливі зміни в розумінні сутності розумової відсталості, у ставленні до людей з особливими потребами, у сприйнятті їхнього потенціалу розвитку та можливості жити гідно. Це мало безпосередній вплив на організацію системи догляду та освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. Країна перейшла на нові підходи до їх навчання та виховання, паралельно зі спеціальною освітою набула нового розвитку інклюзивна форма навчання. На сьогодні Польща шукає більш ефективні методи виховання і навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, нові й кращі організаційні рішення.

Перспективи подальшого розгортання дослідження у представленому напрямку: потребує дослідження співпраця спеціальної та інклюзивної форм навчання для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Бібліографія

Іноземцева С. (2016). *Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, Prešov, 1, 273, 278-279. **Колупаєва А.** (2014). *Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. Особлива дитина: навчання і виховання*, 3, 7-11. **Чистякова І.** (2018) *Механізми розвитку інклюзивної освіти в зарубіжних країнах. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, Суми, СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018, с. 18. **Bartoń B.** (2003) *Rys historyczny rozwoju pedagogiki specjalnej w Polsce i na świecie na tle ewolucji poglądów dotyczących upośledzenia umysłowego*. [Електронний ресурс. Режим

доступу: edukator.org.pl/2003a/rys/rys.doc] **Caputa S.** (2017) *Pedagogika rewalidacyjna dla osób uposledzonych umysłowo z perspektywy Marii Grzegorzewskiej*. Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków, 2017, № 10, pp. 52. **Kulbaka J.** (2009) *Z dziejów opieki i kształcenia upośledzonych umysłowo*. Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo, Warszawa, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2009, № 1(9), pp. 50-56. **Kulesza E.** (2007) *Rehabilitation and Education of Persons with Mental Retardation – a Retrospective Look. Rehabilitation and Education of Person with Intellectual Disabilities at the Turn of the 20th and 21st Centuries*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2007, pp. 32-34. **Parchomiuk M.** (2015) *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną w procesie zmiany modelu życia*. Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo, Warszawa, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2015, № 2(28), pp. 5-7.

REFERENCES

Inozemtseva S. (2016). Spetsialna osvita na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník, Prešov, 1, 273, 278-279. **Kolupaieva A.** (2014). Spetsialna osvita v Ukraini ta modernizatsiia osvitnoi haluzi. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 3, 7-11. **Chystiakova I.** (2018) Mekhanizmy rozvytku inkluzyvnoi osvity v zarubizhnykh krainakh. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, Sumy, SumDPU imeni A.S. Makarenka, 2018, s. 18. **Bartoń B.** (2003) Rys historyczny rozwoju pedagogiki specjalnej w Polsce i na świecie na tle ewolucji poglądów dotyczących upośledzenia umysłowego. [Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: edukator.org.pl/2003a/rys/rys.doc] **Caputa S.** (2017) *Pedagogika rewalidacyjna dla osób uposledzonych umysłowo z perspektywy Marii Grzegorzewskiej*. Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków, 2017, № 10, pp. 52. **Kulbaka J.** (2009) *Z dziejów opieki i kształcenia upośledzonych umysłowo*. Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo, Warszawa, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2009, № 1(9), pp. 50-56. **Kulesza E.** (2007) *Rehabilitation and Education of Persons with Mental Retardation – a Retrospective Look. Rehabilitation and Education of Person with Intellectual Disabilities at the Turn of the 20th and 21st Centuries*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2007, pp. 32-34. **Parchomiuk M.** (2015) *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną w procesie zmiany modelu życia*. Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo, Warszawa, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2015, № 2(28), pp. 5-7.

Received 15.03.2019

Accepted 15.04.2019